

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА  
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**



**ПАТЛАЧУК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ**

УДК 340.15:349.6

**ДОКТРИНИ ПРИРОДООХОРОННОГО ПРАВА:  
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;  
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата  
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького

**Науковий керівник**

доктор юридичних наук, професор

**Кіндюк Борис Володимирович,**

Тернопільський національний економічний університет,  
професор кафедри теорії та історії держави і права

**Офіційні опоненти:**

доктор юридичних наук, професор

**Бойко Ігор Йосипович,**

Львівський національний університет імені Івана Франка,  
професор кафедри історії держави, права та політико-правових учень;

кандидат юридичних наук

**Бойчук Андрій Юрійович,**

Приморський районний суд м. Одеси  
суддя

Захист відбудеться «26» травня 2017 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «25» квітня 2017 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Р.В. Зварич

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Сучасна Українська держава обрала європейський вектор розвитку, активно демонструє своє бажання стати повноправним членом Європейського Союзу і посісти гідне місце серед європейських народів. Підписавши угоду про асоціацію з ЄС (2014 р.), Україна взяла на себе зобов'язання здійснити комплексне реформування законодавства, приведення його у відповідність з європейськими стандартами. Одним з проявів цього процесу є зростання ролі правових доктрин, які мають значний вплив на розвиток державотворчої, правотворчої, правозастосовної та правотлумачної діяльності у сучасній Україні, їх впливу на формування політико-правової культури українського суспільства. Правова доктрина визначає актуальні напрями розвитку правової системи, є концептуальною основою формування ідей та наукових поглядів на право. Не дивлячись на те, що в Україні на офіційному рівні правова доктрина не визнається формальним джерелом права, сформульовані вченими-правниками поняття, теоретичні конструкції, положення і принципи позитивно впливають відповідно на нормотворчу, правозастосовну та правотлумачну діяльність.

В структурі правової доктрини виділяють, зокрема, доктрини природоохоронного права, які сформувалися у результаті соціально-історичної практики та проведення фундаментальних наукових досліджень. На сьогодні вони відіграють надзвичайно важливе значення, оскільки в Україні склалася критична ситуація, пов'язана з охороною природних ресурсів, що, в свою чергу, потребує докорінних змін шляхом удосконалення діючого законодавства та підвищення його ефективності. Реалізація цього завдання потребує більш детального вивчення та використання як національного, так і міжнародного історичного правового досвіду в сфері використання доктрин природоохоронного права. У своєму історичному розвитку ці доктрини пройшли складну еволюцію від примітивних положень у вигляді традицій, правил, прикмет, норм звичаєвого права, зафіксованих в Руській Правді, природоохоронних нормах інших пам'яток права і до сучасних, створених відомими науковими правничими школами. Аналіз їх історичної динаміки показує, що в часи Російської імперії, СРСР діяли жорсткі інтервенціоністські доктрини, які передбачали хижацьке використання природних ресурсів. Зміна світогляду у суспільстві призвела до їх заміни на більш "м'які" доктрини, які знайшли відображення у змісті нормативно-правових актів, прийнятих в УРСР протягом 60–90-х рр. ХХ ст.

Актуальність та практична значущість вивчення становлення і розвитку доктрин природоохоронного права визначається також тим, що набутий історико-правовий досвід дасть змогу у сучасній Україні застосувати нові підходи в розумінні значення природних ресурсів та використати доктрини, які ґрунтуються на принципах біорізноманіття, концепції стабільного розвитку, екосистемного підходу, збалансованого використання природних ресурсів тощо. Вивчені та

узагальнені правові ідеї, конструкції, положення, особливості історичного розвитку природоохоронних доктрин, їх класифікації дозволять удосконалити чинне природоохоронне законодавство та суттєво допомогти зберегти природні об'єкти в Україні. Саме ці міркування, а також відсутність спеціального дослідження цієї теми зумовили її вибір та визначили актуальність.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дослідження проведено в контексті науково-дослідної роботи Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького за напрямом «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер 0111U006673). Тема роботи відповідає перспективним напрямам кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, Перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11.

**Мета і завдання дослідження.** *Метою* дисертаційної роботи є здійснення комплексного історико-правового аналізу становлення і розвитку доктрини природоохоронного права в Україні як складової континентальної правової системи.

Для досягнення мети дослідження необхідно вирішити такі основні *завдання*:

- з'ясувати генезис, еволюцію та сутність доктрин природоохоронного права;
- охарактеризувати функції та властивості доктрин природоохоронного права;
- здійснити історичний порівняльно-правовий аналіз правових доктрин, їх класифікацій, використовуючи в якості основного критерію зафіксоване в змісті нормативно-правових актів відношення держави до охорони і захисту природних ресурсів;

- проаналізувати передумови становлення та розвитку релігійних доктрин природоохоронного права;

- визначити тенденції розвитку, сутність та складові частини ліберальної та еkleктичної доктрин природоохоронного права;

- розкрити зміст та особливості розвитку «жорсткої та помірної» моделей інтервенціоністських доктрин природоохоронного права;

- визначити напрямки історичного правового досвіду щодо реалізації в Україні сучасних доктрин природоохоронного права відповідно до принципів біорізноманіття, концепції сталого розвитку, збалансованого управління, екосистемного підходу.

*Об'єктом* дослідження є доктрини природоохоронного права в Україні як складової континентальної правової системи.

*Предметом* дослідження є особливості становлення і розвитку доктрини природоохоронного права в Україні як складової континентальної правової системи.

**Методи дослідження.** Методологічну основу дослідження становить система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів

наукового пізнання. При проведенні дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, структурно-функціональний, формально-логічний, історико-генетичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий.

Основою даної роботи є діалектичний метод, який забезпечує вивчення природоохоронних доктрин з урахуванням загальних законів пізнання, що призвело до необхідності реконструювати правові доктрини, які діяли в різні історичні часи в умовах різних суспільно-політичних процесів та явищ (підрозділ 2.1). Структурно-функціональний метод є одним з основних у проведеному дослідженні з причини забезпечення ним структурних зв'язків між загальнотеоретичними дослідженнями доктрин природоохоронного права та шляхами їх реалізації (підрозділи 1.3, 2.2). Формально-логічний метод допоміг здійснити оцінку правових положень, конструкцій, змісту природоохоронних доктрин з урахуванням ступенів наукової обґрунтованості та практичної значущості (підрозділи 2.3, 3.4). Використання історико-генетичного методу дає можливість розглянути процес становлення та розвитку природоохоронних доктрин, які знайшли своє відображення в пам'ятках права, актах імперської влади, радянської на незалежній Україні (підрозділи 2.1, 3.4). Використання формально-юридичного методу дозволило розглянути зміст нормативно-правових актів з охорони природи, прийнятих в різні історичні часи (підрозділи 3.1, 3.2). Особливе значення у проведенні дисертаційного дослідження мало застосування порівняльно-правового методу, який дав змогу виявити особливості, розбіжності та спільні риси різних природоохоронних доктрин (підрозділи 2.3, 2.4, 3.4).

Науково-теоретична основа дисертації ґрунтується на поєднанні двох напрямків наукових досліджень:

– теоретичні та історико-правові праці авторів дореволюційного, радянського та сучасного періодів – роботи С.С. Алексєєва, Дж. Г. Бермана, І.Ю. Богдановської, С.В. Бошно, Н.Л. Граната, С.Д. Гусарєва, Рене Давида, О.В. Зайчука, С.Л. Зівса, А.Б. Іскоян, О.С. Йоффе, Д.А. Керімова, А.А. Козловського, О.Л. Копилєнка, М.М. Коркунова, В.С. Кульчицького, В.В. Лазарєва, Р.З. Лівшица, М.М. Марченка, М.Є. Мочульської, О.Г. Мурашина, К.О. Неволіна, В.С. Нерсєсянца, Н.М. Оніщенка, І.Ф. Покровського, Н.К. Ренненкампа, А.Х. Саїдова, Є.В. Спекторського, В.О. Семківа, Ю.А. Тихомирова, Є.М. Трубецького, І.Б. Усенка, В.М. Хвостова, К. Цвайгерта та ін.;

– закономірностей історичного розвитку і систематизації природоохоронного законодавства України – роботи В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, М.І. Єрофєєва, В.В. Костицького, П.Ф. Кулініча, Н.Р. Малишевої, М.І. Малишка, В.Л. Мунтяна, В.М. Носіка, В.К. Попова, Б.Г. Розовського, Н.І. Титової, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та ін.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає у тому, що дисертація є першим комплексним історико-правовим дослідженням становлення і розвитку доктрини природоохоронного права в Україні як складової континентальної

правової системи. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, які містять елементи наукової новизни:

*уперше:*

- на засадах плюралістичного підходу розуміння права у континентальній правовій системі простежено становлення і розвиток доктрин природоохоронного права, визначено їх ознаки, типи та функції;

- на підставі аналізу природоохоронних доктрин, нормативно-правових актів, прийнятих в різні історичні часи, використовуючи в якості критерію відношення держави до природи, здійснено їх класифікацію та виділено наступні чотири групи: релігійні, ліберальні, еkleктичні та інтервенціоністські;

- досліджено становлення та розвиток релігійних доктрин природоохоронного права;

- визначено зміст та особливості розвитку правореалізації ліберальних та еkleктичних доктрин природоохоронного права та виявлено характерні риси жорстких та помірних інтервенціоністських доктрин;

- показано наявність подвійних стандартів закріплення доктрин природоохоронного права УРСР – декларованого у вигляді законодавчих актів, направлених на збереження природи та практичного у вигляді підзаконних актів, регламентуючих її науково необґрунтоване використання;

- охарактеризовано правове забезпечення реалізації в Україні сучасних доктрин природоохоронного права;

*удосконалено:*

- положення стосовно особливостей розвитку та правореалізації природоохоронних доктрин у часи існування УРСР;

- історико-правові знання стосовно характерних рис функцій доктрин природоохоронного права;

*набули подальшого розвитку:*

- положення стосовно наукових підходів до визначення ознак доктрин природоохоронного права;

- пропозиції щодо підготовки природоохоронної доктрини України.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що положення та висновки дисертації можуть сприяти розвитку української історико-правової науки. Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані у: *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальших історико-правових, теоретико-правових досліджень; *нормотворчій та правозастосовній діяльності* – шляхом внесення змін до чинного природоохоронного законодавства на підставі сформульованих в роботі пропозицій щодо його удосконалення; *навчально-методичній роботі* – при підготовці навчальних посібників та підручників з історії держави і права України, спецкурсів з історії правової охорони природи; *навчальному процесі* – для викладання дисциплін «Історія держави і права України», «Екологічне право», спецкурсів з історії правової охорони природи.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Національного університету біоресурсів та природокористування України при

викладанні дисципліни «Історія держави і права України», спецкурсів з історії природоохоронного законодавства (акт впровадження від 01.11.2016 р.).

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення роботи обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, де було виконано дисертацію, а також оприлюднено на таких міжнародних наукових і науково-практичних конференціях та круглих столах: Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Харків, 3–4 червня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційні гарантії прав і свобод людини: 20 років досвіду правового регулювання» (м. Львів, 28 червня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 8–9 липня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 22–23 липня 2016 р.), Міжнародній історико-правовій конференції «Нормотворення і систематизація в праві: до 1000-річчя Руської Правди і 450-річчя Другого (Волинського) статуту Великого князівства Литовського» (м. Дубно, 22–25 вересня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Україна. Євроінтеграція. Інтермаріум: історія і сучасність» (м. Одеса, 28–29 жовтня 2016 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування» (м. Львів, 24–25 листопада 2016 р.).

**Публікації.** Основні положення й висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, знайшли відображення у тринадцяти наукових публікаціях, серед яких шість статей – у наукових фахових виданнях України, два з яких включені до міжнародних наукометричних баз, а також у семи тезах доповідей у збірниках науково-практичних конференцій.

**Структура дисертації.** Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що об'єднують дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок, з них основного тексту – 168 сторінок, список використаних джерел – 181 найменування.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету, окреслено завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено дані про їхню апробацію та публікації.

**Розділ 1 «Теоретико-методологічні та історико-методологічні засади дослідження»** складається з чотирьох підрозділів, в яких охарактеризовано

історіографію дослідження становлення та розвитку доктрин природоохоронного права, методологію дослідження проблеми, а також джерельну базу дослідження.

У підрозділі 1.1 «*Стан наукового опрацювання проблеми*» на підставі розгляду наукових досліджень виділено чотири групи літератури: а) загальнонаукова; б) початкова природоохоронна; в) загальнотеоретична та галузева групи в період існування СРСР; г) наукові праці з розробки доктрини природоохоронного права в незалежній Україні. В першу з них увійшли праці дореволюційних авторів, які фрагментарно розглядали природоохоронні доктрини та зверталися з пропозиціями до уряду Російської імперії про створення заповідників та забезпечення правової охорони зникаючих видів тварин, риб, рослин. Характерною рисою другої групи літератури був розгляд питань правової охорони природи в рамках досліджень в сфері земельного права. Третя група представлена науковими розробками, які торкалися Закону «Про охорону природи Української РСР» 1960 р. та значною кількістю робіт, присвячених дослідженням галузевих напрямків в цій сфері. Четверта група включає в себе розробки, проведені в період незалежності України та складається з наукових праць, присвячених галузевим напрямкам охорони природи, до числа яких відносяться: охорона земель, рослинного та тваринного світу, лісів, водних об'єктів. Показано, що на цьому історичному етапі важливу роль відіграли наукові центри досліджень правової охорони природи, які функціонують у вигляді «харківської правничої школи» на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, дві «київські правничі школи», які представлені науковими відділами Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України та кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Показано, що діяльність цих центрів сприяла появі значного числа наукових робіт, присвячених розробці Екологічного кодексу, міжнародного співробітництва в сфері охорони природи, захисту об'єктів Карпатського регіону, Полісся, степної частини України.

У підрозділі 1.2 «*Методологічна основа дисертаційного дослідження*» розглянуто використання методології, що поєднує в собі досягнення науки теорії та історії держави і права та окремих галузей юриспруденції. Робота побудована на принципі історизму, який вимагає оцінювати історико-правову реальність у зв'язку з історією народу та її конкретними історичними обставинами як послідовність сукупності історико-правових явищ, фактів, що відносяться до феноменів права. Основою даної роботи є діалектичний метод, який забезпечує вивчення природоохоронних доктрин з урахуванням загальних законів пізнання, що призвело до необхідності реконструювати правові доктрини, які діяли в різні історичні часи в умовах різних суспільно-політичних процесів та явищ. Структурно-функціональний метод є одним з основних у проведеному дослідженні з причини забезпечення ним структурних зв'язків між загальнотеоретичними дослідженнями доктрин природоохоронного права та шляхами їх реалізації. Формально-логічний метод допоміг здійснити оцінку правових положень, конструкцій, змісту природоохоронних доктрин з



урахуванням ступенів наукової обґрунтованості та практичної значущості. Використання історико-генетичного методу дає можливість розглянути процес становлення та розвитку природоохоронних доктрин, які знайшли своє відображення в пам'ятках права, актах імперської влади, Радянської на незалежній Україні. Використання формально-юридичного методу дозволило розглянути зміст нормативно-правових актів з охорони природи, прийнятих в різні історичні часи. Особливе значення у проведенні дисертаційного дослідження мало застосування порівняльно-правового методу, який дає змогу виявити особливості, розбіжності та спільні риси різних природоохоронних доктрин.

У підрозділі 1.3 *«Поняття, сутність, проблеми формування та функції доктрин природоохоронного права»* розглянуто механізм виникнення і дії правової доктрини як джерела права, що складається з п'яти етапів: 1) виникнення потреби правового регулювання; 2) науковий пошук; 3) поява ідеї та її обґрунтування; 4) підтримка ідеї на державному рівні і схвалення громадськістю; 5) перетворення ідеї на концепцію проведення правової реформи у будь-якій сфері суспільного життя. Виходячи з такого підходу, має сенс розглянути зміст кожного з цих пунктів на прикладі формування доктрин природоохоронного права. Такий механізм створення доктрин природоохоронного права тісно пов'язаний з функціями, яка виконує дана категорія: а) пояснювальна функція дає змогу чітко обґрунтувати необхідність захисту природних об'єктів від незаконного використання, крадіжок, захоплень, пожеж та від антропогенного впливу; б) аксіологічна функція – це термін, який вказує на ціннісне, соціальне, суспільне і культурне значення природних об'єктів; в) системо-утворюючу функцію доктрин можна розглядати на прикладі розвитку українського природоохоронного законодавства; г) творча функція правових доктрин полягає в розробці та поширенні ідей з метою їх застосування в практичній діяльності; д) евристична функція доктрин базується на можливості закріплення в змісті нормативно-правових актів, нових теорій, наукових відкриттів та сучасних технологій; е) ідентифікуюча функція являє собою властивість природних об'єктів, що відповідають певним показникам, можливість використання доктрини для виявлення ступеня відповідності тих чи інших державно-правових рішень, завданням та цілям поставлених законодавцем; є) прогностична функція дає змогу дослідити в умовах стрімкого зростання екологічних проблем, результати прийнятих на підставі доктрин нормативно-правових актів.

Підрозділ 1.4 *«Джерельна база дослідження»* складається з трьох груп джерел: нормативно-правові, періодичні видання, нарративні документи. До складу першої групи належать законодавчі акти, що видали органи державної влади, а також пам'ятки права: Руська Правда, Статути Великого князівства Литовського, Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р., Соборне Уложення 1649 р., на підставі яких сформульовано уявлення про формування доктрин охорони природи, їх спрямованість. Важливе значення мало використання архівних джерел, в якості яких використовувався Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф.1061 «Міністерство Земельних

Справ Української держави». Другу групу складають періодичні видання, що стали важливим джерелом вивчення доктрин природоохоронного права, які видавали органи державної влади, громадські організації, окремі видавництва в різні історичні періоди. В цих виданнях публікувалися документи політичних партій і громадських об'єднань, в яких знайшли відображення доктринальні погляди з охорони природи. До третьої групи належать різні джерела, що дозволяють одержати дані про особливості природоохоронних відносин на українських землях – спогади, мемуари, щоденники, листи.

**Розділ 2 «Передумови становлення та розвитку релігійних, ліберальних та еkleктичних доктрин природоохоронного права»** містить чотири підрозділи, в яких розглядаються передумови становлення та розвитку релігійних, ліберальних та еkleктичних доктрин природоохоронного права, їх класифікація, сутність та їх характерні риси.

У підрозділі 2.1 *«Становлення доктрин природоохоронного права як самостійного правового явища та їх основні ознаки»* висвітлено процес становлення доктрин природоохоронного права як самостійного правового явища, а також їх розвиток та вплив протягом різних історичних періодів.

Проаналізовано ознаки доктрин, приведено приклади нормативно-правових актів. Доведено, що упродовж історичного розвитку така ознака, як наукова обґрунтованість доктрин, базувалася на громадській діяльності різних товариств, гуртків, об'єднань, які їх створювали та вимагали збереження природних об'єктів та дбайливого ставлення до них. Зазначено, що у радянський період на підставі досліджень, проведених В.І. Вернадським, В.Р. Вільямсом, С.А. Генсіруком, Г.Ф. Морозовим, В.М. Сукачовим та ін., було обґрунтовано доктрини необхідності посиленої правової охорони землі, надр, водних об'єктів, атмосферного повітря, які знайшли відображення в нормативно-правових актах, направлених на збереження природних об'єктів, пам'яток культури й інших природних ресурсів. Друга ознака – авторитетність наукових аргументів – була пов'язана з науковими працями вчених, які розробляли ідеї, теорії та концепції правової охорони природи, до числа яких відносились В.І. Андрейцев, О.С. Боголюбов, А.П. Гетьман, Л.І. Дембо, М.Д. Казанцев, О.С. Колбасов, В.Л. Мунтян, В.І. Петров, Г.М. Полянська, О.В. Сурілов, Ю.С. Шемшученко та ін. Науково-прикладний характер доктрин пов'язаний з тими результатами, які надає використання доктрин в практичній діяльності. Так, підготовка Червоної книги України дозволила зберегти багато видів флори та фауни, прийняття нормативно-правових актів з охорони землі у 60–80-х рр. ХХ ст. призвело до значного зменшення інтенсивності ерозійних процесів та збереження якості ґрунтів багатьох регіонів в Україні. Конкретні завдання, пов'язані з реалізацією природоохоронних доктрин, створення системи контролю за станом довкілля мала низка спільних постанов ЦК КПУ та РМ УРСР 1958, 1973 рр., які приймалися на підставі прийнятих на всесоюзному рівні аналогічних нормативно-правових актів. Рекомендаційні можливості природоохоронних доктрин пов'язані з чотирма напрямками їх можливого регулятивного потенціалу: а) шляхом закріплення в

законодавстві доктринальних учень; б) шляхом видання документів політико-правового характеру, пов'язаних з охороною природи; в) реалізація доктрин за допомогою актів офіційного тлумачення права – Пленумів Верховного суду УРСР та незалежної України; в) правозастосовна практика, яка базується на використанні права суддівського розсуду. Ознака формальної визначеності пов'язана із зовнішньою формою вираження доктринальних учень у вигляді наукових праць, статей, доповідей. Прогностичність пов'язана з тією обставиною, що доктрина дає можливість шляхом проведення моделювання передбачити наслідки прийняття нормативно-правових актів та прогнозувати тенденції, які впливають на діяльність природоохоронної галузі. Масштабність пов'язана з тим, що за допомогою доктрин приймалися нормативно-правові акти, які регламентували проведення масштабного комплексу заходів в сфері охорони довкілля – «сталінський план перетворення природи» 1948 р., державна цільова програма «Ліси України» на 2010–2015 рр. та ін.

У підрозділі 2.2 *«Становлення і розвиток релігійних доктрин природоохоронного права та їх характерні риси»* доведено, що релігійні норми відіграли вагомую роль у становленні і розвитку доктрини природоохоронного права. Вони представляють собою правила використання природних об'єктів загальнообов'язкового характеру, які затверджені в рамках конкретної релігії з метою регламентації певних сфер суспільних відносин. Показано, що перші релігійні доктрини сформувався на підставі язичницьких уявлень щодо обожнювання природних об'єктів, приписування їм надзвичайних можливостей, які згодом трансформувалися в положення, пов'язані з потребами віруючих в їх збереженні та захисту. На підставі дослідження змісту природоохоронних релігійних доктрин виділено чотири особливості їх прояву: а) тісна взаємодія з усіма соціальними нормами при регулюванні захисту природних об'єктів; б) діяльність, вислови, вказівки авторитетних богословів щодо тлумачення релігійних положень і текстів, використання їх у процесі охорони природи, а також до потреб правового регулювання цієї сфери, нових соціально-економічних і політичних умов; в) офіційне визнання на основі закріплення їх положень в програмних документах релігійного характеру, нормативних-правових актах, договірних і звичаєвих нормах, рішеннях органів державної влади та самоврядних спільнот; г) можливість бути джерелом права, що доводиться на прикладі покарань, встановлених в Руській Правді Київської Русі за незаконне користування природними об'єктами в священних гаях, заповідних лісах, землях, луках. Аргументовано, що релігійні доктрини, пов'язані з місцями поклоніння, вшанування пам'яті окремих особистостей, пам'ятками історії, вплинули на процес створення об'єктів природно-заповідного фонду. Це національний заповідник «Хортиця», Канівський природний заповідник, на території якого похований Тарас Григорович Шевченко, заповідник «Кам'яні могили».

У підрозділі 2.3 *«Генезис та особливості розвитку ліберальних доктрин природоохоронного права, їх зміст та основні положення»* зазначено, що на становлення й розвиток доктрин природоохоронного права упродовж усього

історичного періоду впливали ідеї лібералізму. Метою лібералізму було і є максимальне послаблення («пом'якшення») різних форм державного і суспільного примусу щодо особи (контролю особи тощо), обстоє шлях мирного, реформаторського здійснення соціальних перетворень. Проаналізовано особливості використання принципів лібералізму в сфері охорони природи. Показано, що ліберальна доктрина знайшла своє відображення у положеннях Руської Правди, яка не передбачала смертної кари та жорстоких покарань за злочини проти природних об'єктів, а навпаки встановлювала «м'якші» покарання, зокрема, різні розміри штрафів за підпал бортного дерева, крадіжку та вбивство бобрів, рубку дубу, крадіжку птахів. Іншим прикладом реалізації ідей лібералізму був указ Катерини II від 22 вересня 1782 р., згідно з яким власники природних об'єктів отримували необмежені права на їх використання, що дало змогу зменшити видатки на утримання державного апарату і таким чином отримати додаткові надходження до бюджету. Ліберальні доктрини з охорони природи знайшли відображення у державній політиці в перші роки радянської влади в Україні. Так, ст. 99 Кримінального кодексу УСРР 1922 р. не встановлювала відповідальність за хижацьке винищення тварин, птахів, рибну ловлю, а передбачене статтею покарання торкалось лише лісів, полювання, рибної ловлі в недозволеній час, в недозволених місцях та недозволеними способами. За такі дії ст. 99 КК УСРР передбачала достатньо м'які для того періоду методи покарання у вигляді позбавлення волі чи примусовими роботами на термін до одного року з конфіскацією незаконно добутого, знярядь полювання чи лову, чи штраф розміром до 500 руб. Аналіз діючого законодавства України показує прояв ліберальних тенденцій на прикладі відмови держави від контролю за станом використання та збереження деяких природних об'єктів, що знайшло відображення в постановках стосовно ліквідації Державної лісової інспекції, а також в нормативно-правових актах, прийнятих протягом 2010–2014 рр., які регламентували передачу частини підрозділів державних управлінь з охорони природи обласним державним адміністраціям, що призвело до дублювання функцій та не визначення завдань у сфері охорони природи.

*Підрозділ 2.4 «Характерні риси еволюції еkleктичної доктрини природоохоронного права»* присвячений розгляду становлення і розвитку еkleктичних теорій в сфері охорони природи. Сутність використання еkleктичних доктрин криється у двоякості природи, яка, з одного боку, є об'єктом, який треба захищати, а з іншого – природу використовують для задоволення потреб суспільства. Виходячи з такого підходу, у зміст нормативно-правових актів входять два протилежних положення: а) використання об'єктів; б) їх збереження. В історії держави і права України прикладом використання еkleктичних доктрин стали Статути Великого князівства Литовського 1529 р. (Старого), 1566 р. (Волинського), 1588 р. (Нового), в яких, з одного боку, запроваджувались жорсткі санкції у вигляді смертної кари за знищення багатьох видів тварин, птахів, порушення правил полювання в великокнязівських лісах та лісах приватних власників, рибну ловлю, крадіжку бджіл, меду. З іншого – кількість видів таких

тварин, птахів, дерев була незначною і багато інших представників флори та фауни не підлягали охороні з боку держави, а в Статутах містились норми, які не обмежували полювання, використання водних об'єктів, лісів їх приватними власниками. На положеннях еkleктичної доктрини був побудований закон УНР «Про землю» від 8 січня 1919 р., який давав право вільно користуватися цим природним ресурсом, але держава зберігала за собою право контролю, управління та позбавлення права користування земельними ділянками. Риси еkleктизму чітко простежуються в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., в якому, з одного боку, дозволяється користування природними об'єктами, а з іншого – запроваджується складна система їх контролю, моніторингу, обліку та екологічної експертизи.

**Розділ 3 «Правові засади реалізації інтервенціоністської та сучасних доктрин природоохоронного права»** складається з чотирьох підрозділів, в яких розглянуто зміст та основні положення інтервенціоністських доктрин та особливості правової реалізації в Україні сучасних природоохоронних доктрин.

У підрозділі 3.1 «Особливості правового регулювання охорони природи на підставі жорсткої інтервенціоністської доктрини» досліджено розвиток природоохоронного законодавства шляхом вивчення нормативно-правових актів, які приймалися в даній сфері, що дозволило виділити три періоди використання жорстких доктрин: 1) історичний етап другої половини XVII – першої чверті XVIII ст.ст., правління Олексія Михайловича та Петра I; 2) етап визвольних змагань в Україні 1918–1921 рр.; 3) період тоталітаризму 1930–1953 рр. У перший історичний період така доктрина застосовувалася в часи правління Олексія Михайловича, який проводив численні полювання, що призвело до знищення тваринного світу цілого регіону. В період царювання Петра I приймалися, з одного боку, нормативно-правові акти, в яких встановлювались особливо тяжкі покарання за рубку дубів, корабельного лісу, засмічення річок, з іншого – на підставі прийнятих указів знищувались значні площі лісів, що призводило до зменшення кількості представників флори та фауни. Другим історичним періодом, протягом якого використовувались жорсткі інтервенціоністські доктрини, були часи визвольних змагань в Україні та Громадянської війни, яка тривала в Радянській Росії. Джерелом права на цьому історичному етапі були підзаконні акти, розпорядження, інструкції, секретні й напівтаємні накази, правила. Згідно з прийнятими декретами, знищувались природні об'єкти, цінні тварини, ліси. На підставі даних, зібраних директором Лісового департаменту УНР Б.Г. Іваницьким, політика більшовицького уряду України призвела до її обезлісення, погіршенню якості ґрунтів в степовій частині, зменшенню популяцій багатьох видів тварин та птахів. Третім періодом використання жорсткої інтервенціоністської доктрини став період тоталітаризму в СРСР, протягом якого на підставі цих доктрин приймалися нормативно-правові акти, направлені на хижацьку експлуатацію природних багатств України. Правова система, яка склалася в цей історичний період, повинна була забезпечити зміцнення командно-адміністративної системи та вирішити проблеми форсованої індустріалізації та насильницької

колективізації. Важливою відмінністю даного етапу була наявність підготовлених радянськими псевдовченими Т.Д. Лисенком, І.І. Презентом, Б.О. Чагіним теорій, учень, які мали за мету довести необхідність «боротьби» з природою та обґрунтовували застосування жорстких інтервенціоністських доктрин в природоохоронній сфері. Результати прийняття таких нормативно-правових актів призвели до закриття та зменшення площ значної кількості заповідників на Україні, знищення шляхом відстрілу байбаків, лисиць, деяких видів птахів.

У підрозділі 3.2 «Правова характеристика помірної інтервенціоністської доктрини» розглядаються доктрини, які передбачали внесення окремих обмежень використання природних ресурсів, наукові підходи в системі їх охорони. На підставі таких доктрин з початку 60-х рр. минулого століття була прийнята значна кількість нормативно-правових актів, серед яких Постанова Ради Міністрів УРСР 1949 р., спільні постанови ЦК КПУ та РМ УРСР 1958 р. та 1973 р., які вказували на факти нераціонального використання природних багатств, пошкодження або знищення цінних ділянок первісної природи, а також збереження рідкісних пам'яток садово-паркового мистецтва. Розгляд цих та інших нормативно-правових актів дозволив показати, що правореалізація помірних доктрин передбачала вирішення наступних завдань: 1) розробка практичних заходів в організації охорони природних багатств; 2) введення заборон на скиди неочищених стоків та введення в дію нових підприємств без очисних споруд; 3) проведення заходів по боротьбі з ерозією; 4) заборона рубок у лісах зелених зон міст та водоохоронних територіях; 5) активізація наукових робіт зі збереження об'єктів природно-заповідного фонду; 6) залучення Міністерства внутрішніх справ, Прокуратури УРСР у процес посилення боротьби з порушниками правил охорони природи. Риси помірної інтервенціоністської доктрини мали численні нормативно-правові акти, направлені на охорону землі від ерозії шляхом обмеження використання цього природного ресурсу, регламентації проведення протиерозійних заходів, запобігання створенню ярів, знищення та погіршення стану ґрунтів шляхом проведення агротехнічних заходів, контролю за використанням цього природного ресурсу, введення посад державних інспекторів з охорони ґрунтів.

У підрозділі 3.3 «Правове забезпечення реалізації в Україні сучасних доктрин природоохоронного права» розглядаються зміст та правореалізація концепції сталого розвитку, охорони біорізноманіття та екосистемного підходу у використанні природних ресурсів. Концепція сталого розвитку включає принципи балансу між ресурсами і забрудненням, збереження природного багатства на нинішньому рівні та формулі «забруднювач платить», які повинні увійти до національних стратегій та екологічних програм, що мають за мету призупинити процес втрати природних ресурсів. Показано, що дана концепція знайшла часткове відображення в законах України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 р., «Про природно-заповідний фонд» 1992 р., «Про рослинний світ» 1999 р., «Про екологічну мережу» 2004 р., Лісовому Кодексі 2006 р., в яких йдеться про стале використання природних ресурсів та зобов'язання користувачів забезпечувати їх охорону, захист, відтворення та

підвищення продуктивності. Доведено, що реалізація Конвенції про охорону біорізноманіття в природних умовах (*in-situ*) та поза ними (*ex-situ*) полягає у вирішенні двох завдань: зменшення загроз біологічному і ландшафтному різноманіттю з боку промислових підприємств та інших екологічно небезпечних об'єктів, а також створення належних умов для відновлення чисельності та ареалів поширення різних видів флори та фауни. Відповідно до вимог Конвенції досягнення заявлених у ній цілей Україна повинна прийняти низку нормативно-правових актів, які регламентують створення екомережі, збереження ландшафтів, внутрішніх річних, водних, болотних, лугових екосистем, до складу яких мають увійти природні ядра, екологічні коридори і буферні зони. Використання екосистемного підходу означає, насамперед, інтегроване управління рослинним світом, яке забезпечує його охорону, раціональне та невиснажливе використання, що потребує вирішення трьох базових питань. По-перше, управління цим природним ресурсом має бути зорганізоване на рівні цілих екосистем, а не окремих природних об'єктів, з урахуванням економічних та соціальних інтересів. Це означає, зокрема, прийняття на локальному рівні актів, що регламентують ліміти на використання, добування рослинної сировини. По-друге, не правові відносини, об'єктом яких виступають природні ресурси, пов'язані з впливом законів природи, що вносять певні корективи у процес правореалізації. Це спонукає законодавця враховувати природні властивості різних екосистем, що підлягають правовій охороні. По-третє, організоване на базі екосистемного підходу інтегроване управління являє собою соціальний процес, що потребує врахування інтересів усіх користувачів та громадськості.

У підрозділі 3.4 *«Шляхи вдосконалення чинного законодавства на підставі історичного досвіду використання доктрин природоохоронного права»* показано, що наявність історичного досвіду в сфері реалізації доктрин природоохоронного права може суттєво допомогти в розробці політики України в галузі охорони, використання та відтворення природних об'єктів. До змісту доктрини охорони природи пропонується включити такі розділи: по-перше, визначення основних загроз природному фонду України. До числа основних загроз цього природного ресурсу належать: зміни клімату, антропогенний вплив, викиди промислових підприємств, автомобільного транспорту, забруднення лісів побутовими відходами, радіоактивними речовинами, незаконні рубки, пожежі, а також питання нераціонального використання землі, лісів, водних об'єктів; по-друге, формулювання цілей, напрямів, завдань та принципів проведення єдиної правової політики в природній сфері. Основними напрямками забезпечення доктрини є збереження цього природного ресурсу, забезпечення прав людини на безпечне навколишнє середовище, наявність у населення можливості безоплатного користування деякими видами природних ресурсів, впровадження ефективних технологій використання земель без хімічних добрив, використання систем моніторингу та сертифікації, забезпечення суспільства інформацією щодо їх стану, яка повинна бути доведена до громадськості; по-третє, фіксація сучасних концепцій сталого розвитку, збалансованого використання та біорізноманіття. З

цією метою необхідно прийняти нормативно-правові акти, які дають можливість створити дієві механізми узгодження різновекторних інтересів суспільства; по-четверте, організаційно-правові заходи з охорони природних об'єктів Карпатського регіону, Полісся, деяких об'єктів степової зони України. Ураховуючи цінність цих природних ресурсів, є доцільним внести зміни в нормативно-правові акти, які встановлюють розмір оплати за користування такими об'єктами, які повинні бути більшими, ніж ті, що використовуються в інших природних регіонах України; по-п'яте, проведення структурних змін в організації державної охорони природних об'єктів і контролю за їх станом. За допомогою системи охорони природних об'єктів передбачається вирішити такі питання: припинення незаконних посягань та будь-яких інших користувань; збереження цих об'єктів від пожеж, крадіжок, пошкодження, ослаблення, захист від шкідників і хвороб та іншого шкідливого впливу; по-шосте, підвищення рівня екологічних знань у суспільстві; по-сьоме, міжнародне співробітництво; по-восьме, реалізація положень природоохоронної доктрини шляхом прийняття низки підзаконних актів. У реалізації даного пункту з урахуванням історичного досвіду необхідно передбачити такі заходи: 1) створення державних і недержавних систем екологічної освіти; 2) включення питань екології природних об'єктів, їх раціонального використання, охорони в навчальні плани на всіх рівнях освітнього процесу; 3) підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів у сфері природознавства для всіх рівнів системи обов'язкової освіти; 4) включення питань культури, освіти у сфері охорони природи в державні, регіональні та місцеві програми розвитку територій; 5) державна підтримка діяльності системи освіти у сфері охорони природи; 6) підтримка і публікація матеріалів, пов'язаних з природним фондом, у засобах масової інформації.

## ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота вирішує важливе і актуальне наукове й практичне завдання, суть якого полягає у дослідженні особливостей становлення і розвитку доктрини природоохоронного права в Україні як складової континентальної правової системи. Історико-правове дослідження зазначеної проблеми дало змогу дійти низки загальних висновків.

Дослідження особливостей формування доктрин природоохоронного права показало, що їх роль обумовлена історичним розвитком держави, формами правління, політичним режимом, пануючими в суспільстві поглядами на природу. Комплексний історико-теоретичний аналіз дав змогу дослідити механізм виникнення і дії природоохоронних доктрин, який складається з таких етапів: а) виникнення потреби правового регулювання; б) науковий пошук; в) поява ідеї та її обґрунтування; г) підтримка ідеї на державному рівні і схвалення громадськістю; д) перетворення ідеї на концепцію проведення правової реформи у будь-якій сфері суспільного життя.



Розглянуто зміст функцій доктрин природоохоронного права, до числа яких відносяться: а) пояснювальна функція, яка дає змогу чітко обґрунтувати необхідність захисту природних об'єктів від незаконного використання; б) аксіологічна функція – це термін, який вказує на ціннісне, соціальне, суспільне і культурне значення природних об'єктів; в) системо-утворююча функція розглядається на прикладі розвитку українського природоохоронного законодавства; г) творча функція полягає в розробці та поширенні ідей з метою їх застосування в практичній діяльності; д) евристична функція базується на можливості закріплення в змісті нормативно-правових актів нових теорій, наукових відкриттів та сучасних технологій; е) ідентифікуюча функція являє собою властивість природних об'єктів, що відповідають певним показникам, можливість використання доктрини для виявлення ступеня відповідності тих чи інших державно-правових рішень, завданням та цілям поставлених законодавцем; є) прогностична функція дає змогу дослідити в умовах стрімкого зростання екологічних проблем результати прийнятих на підставі доктрин нормативно-правових актів.

Досліджено зміст ознак доктрин природоохоронного права, до числа яких відноситься: наукова обґрунтованість, авторитетність, науково-прикладний характер, регулятивна можливість, формальна визначеність, прогностичність, масштабність. На підставі розгляду змісту та ознак доктрин, нормативно-правових актів, прийнятих у цій сфері, теорій, концепцій, учень, використовуючи в якості критерію відношення держави до природи, виділено чотири види природоохоронних доктрин: а) релігійна; б) ліберальна; в) еклектична; г) інтервенціоністська.

Показано, що початковим етапом формування релігійних доктрин можна вважати історичний період, пов'язаний з використанням традицій, правил, прикмет, обожнюванням деяких об'єктів природи, які згодом трансформувались в звичаї, а пізніше – в релігійні доктрини. Доводиться, що особливістю релігійних природоохоронних доктрин є вислови, вказівки авторитетних богословів стосовно необхідності збереження природи, офіційне визнання природоохоронних традицій, звичаїв та їх закріплення в релігійних документах, можливість бути джерелом права, на підставі яких приймалися рішення, пов'язані з охороною природних об'єктів. На сьогодні ідеї шанобливого, дбайливого відношення до природи, зафіксовані в змісті релігійних доктрин, знайшли відображення в законах України, присвячених охороні об'єктів природно-заповідного фонду, деяких особливо цінних представників флори та фауни.

Розглянуто зміст, основні положення ліберальних доктрин, а також визначені історичні періоди, протягом яких вони використовувались в якості джерел права. Такі доктрини передбачали зняття контролю з боку держави за станом використання і охороною природних об'єктів. В якості прикладу практичної реалізації цих доктрин досліджено зміст указу Катерини II 1782 р. стосовно надання дворянству привілеїв, що включало в себе надання їм права використання на свій розсуд природних об'єктів, нормативно-правові акти з передачі природних

об'єктів селянам, які проходили в перших роках радянської влади. Звертається увага, що використання таких доктрин призвело до негативних наслідків, знищення, погіршення стану природних об'єктів, що завдало значної шкоди країнам, які використовували такі доктрини.

Використання еkleктичних доктрин природоохоронного права базувалось на поєднанні двох протилежних підходів – використання та охорони природних об'єктів. Такі доктрини знайшли відображення в змісті Статутів Великого князівства Литовського – 1529 р. (Старого), 1566 р. (Волинського), 1588 р. (Нового), в сьогodнішній Україні такі доктрини містять значну кількість законодавчих актів, Указів Президента, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України.

Досліджено зміст та правову реалізацію двох моделей інтервенціоністських доктрин – жорсткої, яка передбачала неконтрольоване, необмежене, хижацьке використання природних об'єктів та помірної, в якій знайшли відображення норми, направлені на контроль за використанням природних ресурсів, використання науково-обґрунтованих методів, підготовку Червоної Книги. Жорсткі інтервенціоністські доктрини використовувалися в період царювання Олексія Михайловича, Петра I, в часи визвольних змагань 1918–1921 рр., в період тоталітаризму 1930–1953 рр.

Показано, що удосконалення діючого законодавства у природоохоронній сфері потребує закріплення в ньому концепцій, сформованих в результаті історичного розвитку цієї сфери: концепції сталого розвитку, біорізноманіття та екосистемного підходу. Концепція сталого розвитку базується на комплексному використанні природних ресурсів шляхом знаходження балансу інтересів між економікою, природною сферою та соціальними потребами за допомогою прийняття відповідних нормативно-правових актів. Для реалізації Конвенції про біорізноманіття необхідно провести такі заходи, як створення екомережі, збереження ландшафтів, внутрішніх річних, водних, болотних, лугових екосистем, до складу яких мають увійти природні ядра, екологічні коридори і буферні зони. Доводиться, що використання екосистемного підходу потребує від органів державної влади прийняття актів, направлених на інтегроване управління рослинним світом, яке забезпечує його охорону, раціональне та невиснажливе використання, що потребує вирішення таких питань: організованого управління на рівні екосистем, необхідність урахування законів природи, врахування інтересів усіх користувачів природних об'єктів.

На підставі історичного досвіду пропонується внести до змісту природоохоронної доктрини України положення, пов'язані зі сталим розвитком та збалансованим використанням природних ресурсів, які передбачають наступне: збалансоване природне користування на екосистемній основі, використання еколого-економічних методів господарювання, застосування ринкових механізмів стимулювання прогресивних технологій, прозорість прийняття рішень з урахуванням інтересів усіх природокористувачів.

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Патlachук О. В. Вплив релігійних доктрин на зміст природоохоронних нормативно-правових актів / О. В. Патlachук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 3. – С. 120–124.
2. Патlachук О. В. Шляхи побудови екологічної доктрини України / О. В. Патlachук // Держава та регіони. Серія: ПРАВО. – 2016. – № 3 (53). – С. 53–58.
3. Патlachук О. В. Правові засади реалізації жорстких інтервенціоністських доктрин у природній сфері / О. В. Патlachук // Право та державне управління : збірник наукових праць [за ред. А. О. Монаєнка]. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – № 4 (25). – С. 28–35.
4. Патlachук О. В. Основні ознаки доктрин природоохоронного права / О. В. Патlachук // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Одеса, 2016. – Вип. 76. – С. 137–145.
5. Патlachук О. В. Класифікація природоохоронних доктрин / О. В. Патlachук // Право України. – 2016. – № 11. – С. 245–252.
6. Патlachук О. В. Стан дослідження доктрин природоохоронного права / О. В. Патlachук // Юридичний вісник. – 2016. – № 4. – С. 213–218.
7. Патlachук О. В. Становлення та розвиток доктрин природоохоронного права / О. В. Патlachук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» / 3–4 червня 2016 р. – Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. – С. 42–44.
8. Патlachук О. В. Доктрини природоохоронного права / О. В. Патlachук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні гарантії прав і свобод людини: 20 років досвіду правового регулювання» / Львів, 28 червня 2016 р. – С. 104–107.
9. Патlachук О. В. Місце природоохоронних доктрин у системі джерел права / О. В. Патlachук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» / 8–9 липня 2016 р. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2016. – С. 25–28.
10. Патlachук О. В. Основні функції доктрин природоохоронного права / О. В. Патlachук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» / Запоріжжя, 22–23 липня 2016 р. – С. 20–23.
11. Патlachук О. В. Кількісні показники та природоохоронна доктрина у Статуті Великого князівства Литовського 1566 р. / О. В. Патlachук // Матеріали Міжнародної історико-правової конференції «Нормотворення і систематизація в праві: до 1000-річчя Руської Правди і 450-річчя Другого (Волинського) статуту Великого князівства Литовського» / 22–25 вересня 2016 р. – Дубно, 2016. – С. 234–240.

12. Патlachук О. В. Основні положення природоохоронної доктрини у Статутах Великого князівства Литовського / О. В. Патlachук // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Україна. Євроінтеграція. Інтермаріум: історія і сучасність» / 28–29 жовтня 2016 р. – Одеса, Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 85–90.

13. Патlachук О. В. Правовий моніторинг природоохоронних доктрин (на прикладі екологічної доктрини Російської Федерації) / О. В. Патlachук // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування : тези доп. та повідомл. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф. – м. Львів, 24–25 листопада 2016 р. – Х. : Право, 2016. – С. 128–131.

## АНОТАЦІЇ

**Патlachук О.В. Доктрини природоохоронного права: історико-правове дослідження.** – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Івано-Франківськ, 2017.

Дисертація є комплексним теоретико-правовим дослідженням доктрин природоохоронного права. В дисертаційній роботі з'ясовані історичні особливості, сутність та проблеми формування доктрин природоохоронного права, визначено їх функції та властивості, проведено класифікацію доктрин, проаналізовано історичні причини появи та розвитку релігійних доктрин природоохоронного права, визначено сутність та складові частини ліберальної та еkleктичної доктрин природоохоронного права, висвітлено зміст та особливості правореалізації жорсткої та помірної моделей інтервенціоністських доктрин природоохоронного права, визначено напрямки реалізації в Україні сучасних доктрин природоохоронного права, побудованих на принципі біорізноманіття, концепції сталого розвитку, збалансованого управління, екосистемного підходу.

**Ключові слова:** природоохоронне право, доктрина, релігійна, ліберальна, еkleктична, інтервенціоністська доктрини права, нормативно-правовий акт.

**Патlachук А.В. Доктрини природоохоронного права: історико-правове исследование.** – *На правах рукопису.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Ивано-Франковский университет права имени Короля Данила Галицкого, Ивано-Франковск, 2017.

Диссертация является комплексным теоретико-правовым исследованием доктрин природоохоронного права. В диссертационной работе рассмотрены содержание и проблемы формирования доктрин природоохоронного права,

определены их свойства и такие функции: пояснительная – позволяет четко выделить необходимость защиты природных объектов от незаконного использования, краж, захватов, пожаров и от антропогенного воздействия; аксиологическая – термин, указывающий на ценностное, социальное, общественное и культурное значение природных объектов; системно-образующая – рассматривается на примере развития украинского природоохранного законодательства; творческая функция – заключается в разработке и распространении идей с целью их применения в практической деятельности; эвристическая функция – базируется на возможности закрепления в смысле нормативно-правовых актов, новых теорий, научных открытий и современных технологий; идентифицирующая функция – представляет собой свойство природных объектов, соответствующих определенным показателям, возможность использования доктрины для выявления степени соответствия тех или иных государственно-правовых решений, задачам и целям поставленных законодателем; прогностическая функция – требует своей реализации по причине стремительного роста экологических проблем, требующих своего немедленного решения.

Проведена классификация доктрин, проанализированы исторические этапы появления и развития религиозных доктрин права. Особенностью этого вида доктрин является их наиболее давний характер и тесная связь с традициями, обычаями, правилами использования объектов природы. Определена сущность и составные части либеральной и эклектической доктрин природоохранного права. Показано, что либеральные доктрины основываются на отказе государства от регулирования процессов использования природных ресурсов и приведены исторические примеры нормативно-правовых актов, отображающих их содержание. Основной идеей эклектизма является сочетание различных взглядов, систем, школ, а также точек зрения, которые не представляют единой логической последовательности. Рассмотрены содержание и особенности правореализации в истории государства и права жесткой и умеренной моделей интервенционистских доктрин. Определены направления реализации в Украине современных доктрин природоохранного права, построенных на принципе биоразнообразия, концепции устойчивого развития, сбалансированного управления, экосистемного подхода.

**Ключевые слова:** природоохранное право, доктрина, религиозная, либеральная, эклектическая, интервенционистская доктрины права, нормативно-правовой акт.

**Patlachuk A.V. Doctrines of environmental law: historical and legal research.**  
– *Manuscript rights reserved.*

The thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.01 – Theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ivano-Frankivsk, 2017.

The thesis is a complex theoretical and legal study of the doctrines of environmental law. The dissertation deals with the content and problems of the formation of environmental law doctrines, their properties and functions are explained: explanatory - it makes it possible to clearly distinguish the need to protect natural objects from illegal use, thefts, seizures, fires and anthropogenic impact; axiological - a term that indicates the value social, social and cultural significance of natural objects; System-forming - is considered on the example of the development of Ukrainian environmental legislation; creative function - is to develop and disseminate ideas for their application in practice; heuristic function - is based on the possibility of fixing new theories, scientific discoveries and modern technologies in the sense of regulatory legal acts; identification function - is a property of natural objects that correspond to certain indicators, the possibility of using the doctrine to determine the degree to which certain state and legal solutions comply with the tasks and goals set by the legislator; predictive function - requires its implementation due to the rapid growth of environmental problems that require their immediate resolution.

The classification of doctrines is carried out, historical reasons of occurrence and development of religious doctrines of nature protection law are analyzed. A characteristic feature of this kind of doctrine was the fact that they are the most ancient in the history of state and law. The essence and components of the liberal and eclectic doctrines of environmental law are defined. It is shown that liberal doctrines are based on the absence of state regulation of the processes of using natural resources, and examples of normative legal acts reflecting their content are given. The main idea of eclecticism is the combination of different views, systems, schools, and points of view that do not represent a single logical sequence. The content and peculiarities of the correct implementation of rigid and moderate models of interventionist doctrines of environmental law are highlighted, directions for the implementation in Ukraine of modern environmental law doctrines built on the principle of biodiversity, the concept of sustainable development, balanced management, the ecosystem approach are identified.

**Keywords:** environmental law, doctrine, religious, liberal, eclectic, interventionist doctrines of law, legal act.